

Hoe 'hooge Haagsche heeren' Neerlands onderwijs hervormden

Inleiding van drs. Paul Gerretsen, oud-rector van het Vrijzinnig-Christelijk Lyceum in Den Haag

DE TWEEDE INLEIDING OP DE JAARVERGADERING 2009 VAN DE VBS MET ALS THEMA 'DE SCHOOL ALS MAATSCHAPPELIJKE ONDERNEMING', WERD VERZORGD DOOR DRS. PAUL GERRETSEN, OUD-RECTOR VAN HET VRIJZINNIG-CHRISTELIJK LYCEUM IN DEN HAAG. ONDER DE TITEL IN OUDE SPELLING 'HOE HOOGHE HAAGSCHE HEEREN NEERLANDS ONDERWIJS HERVORMDEN' STOND HIJ STIL BIJ HET PARTICULIER INITIATIEF - MET EEN STIMULERENDE ROL VAN DE MAATSCHAPPELIJKE ELITE IN DIE TIJD - BINNEN HET ALGEMEEN BIJZONDER ONDERWIJS, DAT GELEID HEEFT TOT DE LYCEA IN ONS LAND.

drs. Paul Gerretsen

'Het lyceum is zeer belangrijk geweest voor het onderwijsbestel in de 20ste eeuw.'

Bedroevend

'Eigenlijk uitermate bedroevend, dat op geen enkele wijze aandacht is gegeven aan het honderdjarig bestaan van het lyceum als instituut! Zoals de hbs de school bij uitstek was voor de 19de eeuw, is het lyceum voor de 20ste eeuw zeer belangrijk geweest voor ons onderwijsbestel. Als historicus wil ik daar de aandacht op vestigen. Niet omdat het aardig is om te weten hoe het allemaal gegaan is, maar vooral als een soort time-out, een reflectie. Wat bezielde nu die zeer hoge heren om zich zo met onderwijs bezig te houden en kan dat ons tot lering strekken?' aldus Gerretsen aan het begin van zijn inleiding.

Ongelijkheid

Na deze ontboezeming richt Gerretsen de blik op het jaar 1917. Niet als het jaar van de Grondwetsherziening, maar als het jaar van de in werking treding van een wet op de HBS, die hbs'ers voor de studie in natuurkunde en medicijnen toegang verleende tot de universiteit. Tot dan was dat voorbehouden aan het gymnasium. Wel met enkele uitzonderingen. In Delft aan de hogeschool kon je een ingenieurs-diploma behalen. Velen die in andere universiteits-

steden als Leiden, Groningen of Utrecht medicijnen studeerden, konden daar geen doctoraal examen doen. Wel een artsexamen afleggen voor een praktijk-diploma.

'Dat er geen gelijkberechtiging was, vond men toen langzamerhand te zot voor woorden', aldus de inleider.

Dit voorgetrokken worden van het gymnasium verklaart hij vanuit de klassieke vorming: 'Die werd van oudsher gezien als een manier van denken, die verder keek dan de feiten. Wat waar is (de waarheid), is een vorm van gewaar worden en dat gaat jezelf aan. Je werd op school dan ook aan het denken gezet. In je hoofd inzicht krijgen is de grondstructuur van de werkelijkheid.'

Als voorbeeld wijst hij op de beroemde Copernicus, bekend van zijn revolutie in het denken over het heelal: 'Zijn ontdekking dat de zon niet om de aarde draait, maar de aarde om de zon, was niet gebaseerd op waarneming. Het was een gewaarwording geworden, maar intussen was het wel één van de belangrijkste natuurkundige ontwikkelingen!'

Discriminatie

De oud-rector belicht het onderscheid ten opzichte van de HBS: 'Daarentegen berust het principe van de hbs op waarneming, op *fact-finding*. Op school exact leren waarnemen. Daar ging het om. Het gymnasium stond echter eendeloos hoger. Als je een brug moet construeren, moet je je fantasie en verbeeldingskracht natuurlijk niet daar op bot vieren ....' Limburg (een groot rechtsgeleerde, advocaat in Den Haag en Kamerlid voor de vrijzinnig-democraten) schets hij als de man, die er vooruit kwam dat dat niet langer gescheiden werelden mochten blijven: 'De hbs en het gymnasium moesten op de één of andere manier verenigd worden. Dat in standhouden van twee aparte onderwijssystemen was niet langer vol te houden. Zeker niet aan de universiteit. Met als gevolg, dat talloze hbs'ers daar eigenlijk gediscrimineerd werden. Ook al kwam hij zelf van het gymnasium, vanwege de maatschappelijke noden van zijn tijd kiest hij voor het lyceum.'

In de kamer van Casimir, de rector van het Nederlands Lyceum in Den Haag werd de wet Limburg voorbereid: 'Modernisering van de samenleving was in hun ogen hoogst noodzakelijk en onderwijs moest de motor zijn,' aldus Gerretsen.

Met de aantekening, dat Nederland vanwege de handel op Nederlands-Indië intussen een rijk en welarend land was geworden en een onderwijshervorming als het lyceum ook mogelijk maakte.

Tempel van onderwijs

De historicus in de oud-rector maakt een zijsprong in de tijd naar Thorbecke in 1863: 'Een geniaal staatsman, die onderwijs niet zag als een kostenpost zoals bij ons tegenwoordig. Onderwijs was voor hem een vorm van *human capital* en noodzakelijk voor economische groei. Ook om niet weg te zakken in vergelijking met de ons omringende landen in West-Europa. Hij vond een geweldige weerklank en pompte miljarden in het onderwijs. Iedere stad wilde een hbs hebben. De Rijks-hbs werd letterlijk en figuurlijk een tempel van onderwijs. De hbs werd ook het prototype van wat wij een schoolgebouw noemen: een gebouw met gangen en klaslokalen. Het gymnasium was namelijk gevestigd in oude herenhuizen met banken in de kamers. Het onderwijs op de hbs was gericht op discipline, op kennisoverdracht en kende een

zestiental vakken. Een zeer zwaar lespakket dus. Tekenen was na wiskunde het tweede vak in het aantal lessen en gericht op objectief waarnemen via bijvoorbeeld het tekenen van kubussen en kegels.'

Profetische geluiden

Nederland is volgens hem uit het moeras gekomen door de hbs: 'Ons land werd de bruggenbouwer van Europa. Ook wetenschappers vielen in de prijzen dankzij de hbs: Lorentz en Kamerling Onnes bijvoorbeeld. Onderwijs werd gezien als investering. Leraren op de hbs verdienden meer dan op het

'Met hoge heren in het curatorium, om vanuit betrokkenheid de maatschappelijke vraag van de school mee te sturen.'

gymnasium en de directeur van een hbs kreeg meer in zijn loonzakje dan de burgemeester van de stad. Als de overheid namelijk niets zou doen aan de concurrentiepositie van het

beroep van leraar, dan gaat het op den duur met Nederland gewoon mis. Profetische geluiden, die in onze tijd zijn uitgekomen!’ De oud-lyceumrector signaleert echter, dat de hbs omstreeks 1900 die rol gehad heeft: nu ging men denken in termen van maatschappelijke vorming en opvoeding; met in het onderwijs de nadruk op inzicht en zelfontplooiing. Hij haalt de wereldconferentie over *The Legal of moral education* in Den Haag (waar het Vredespaleis in aanbouw was) voor het voetlicht: ‘Men wilde af van de discipline in het onderwijs. Onderwijs moest intrinsiek onderwijs worden.’ De beroemde Jan Ligthart hield er een lezing: wie de toekomst heeft, heeft de jeugd (dus niet andersom); het onderwijs moet kinderen de ruimte geven om zichzelf te worden. Onderwijs geen verlengstuk van de ouders en ook niet van kerkelijke en politieke doeleinden. De AR-premier Heemskerk en het confessionele kabinet lieten het dan ook afweten op deze conferentie als bedreiging voor het bijzonder onderwijs. Dus ook geen opening in de Ridderzaal, maar in de Dierentuin... ‘Heel pijnlijk; een voorbode van de verzuiling,’ concludeert de oud-rector.

Voorvechter

De slogan ‘Samen naar school’ (zonder drempels als levensbeschouwelijke en sociale verschillen) is volgens hem eigenlijk het motto van de stichters van het lyceum: ‘Het gymnasium was bestemd voor de hogere standen en de hbs voor de middenstand. Met als gevolg, dat het lyceum moest opboksen tegen veel vooroordelen.’ Hij voert Jan Ligthart op als de grote voorvechter: ‘Die zag als geen ander, dat in de school alles moet samenkomen en samenwerken. De school moet niet theoretisch zijn; daar moet je daadwerkelijk bezig zijn. Dan zijn leerlingen ook gemotiveerd.’ De stichting in 1909 van het Nederlands Lyceum in Den Haag kwalificeert Gerretsen als een groot waagstuk. Ook als symbool van vooruitstrevendheid: er waren namelijk veel vrouwelijke docenten. Hij zet de geweldige ondernemers achter de stichting van deze school op een rij, zoals onder meer: bankier Kan (financier van de school en 30 jaar lang de penningmeester), staatsman Limburg (president-curator), minister Lely (bekend van de Zuiderzeewerken), bestuursvoorzitter dr. IJzerman (eigenaar

van een oliemaatschappij, die opgegaan is in de Shell) en prof. Lorentz, de nummer een wat wis- en natuurkunde betreft. Gerretsen over dit gezelschap van hoge Haagse heren: ‘Dat deze mensen zich hiervoor inzetten is ongekend. Wat is ons huidige onderwijs dan afgebladder!’ Het lyceum was ook de school met de eerste ouderavond en ouders werden aandeelhouders van de school. Bij toelating dus betalen en als je zoon of dochter na het examen geslaagd was, dan liet je het geld in de school als dank voor het genoten onderwijs...

Successory

‘In 1934, dus 25 jaar later, heeft het lyceum de slag gewonnen!’ aldus een stralende Gerretsen. Er waren circa 45 lycea. Veel meer dan het gymnasium en de hbs was bijna overvleugeld. Het lyceum in Den Haag pilde uit. ‘Met hoge heren in het curatorium van de school, om vanuit betrokkenheid de maatschappelijke vraag van de school mee te sturen. Kom daar nu eens om,’ houdt hij de zaal vol bestuurders en schoolleiders voor. Wel een successtory met een keerzijde: nog steeds geen wettelijke status. Dus moest je nog steeds een gymnasium- of een hbs-examen doen en geen lyeum-examen. Volgens hem was dat in 1926 bijna wel tot stand gekomen: met Limburg als kabinetsformateur en Casimir als minister van Onderwijs. Er waren echter belangrijkere zaken in het Nederland van toen: het gezantschap bij de Paus en de confessionelen weigerden mee te doen aan dit nieuwe kabinet. De kans op een wetswijziging was verkeken. Het heeft tot 1968 geduurd, voordat het lyceum geaccepteerd werd: ‘Veel en veel te laat. Juist omdat het een succesvol initiatief was, dat uit de samenleving zelf was voortgekomen. Door deze politieke besluiteloosheid ging het schoolidee een beetje verpieteren. Het tragische is, dat de Mammoetwet een te laat geboren kindje was. Het werd direct ingehaald door de Middenschool en andere ontwikkelingen. Het verhaal glanst van de geweldige inzet van ondernemende hoge Haagse heren, die geen zee te hoog gingen. Helaas heeft het niet de kans gekregen zich echt te ontplooiën.’

Deze tekst is een bewerking van de gehouden inleiding